

Bacillus cereus przyczyną zatrucia pokarmowego u szynszyli

DANUTA CZERNOMYSY-FUROWICZ, ANTONI J. FUROWICZ, ANNA PERUŻYŃSKA

Katedra Immunologii i Mikrobiologii Wydziału Biotechnologii i Hodowli Zwierząt AR, ul. Doktora Judyma 24, 71-460 Szczecin

Czernomysy-Furowicz D., Furowicz A. J., Perużyńska A. Bacillus cereus causes of food intoxication in chinchillas

Summary

The purpose of this investigation was to state the cause of death in chinchillas with clinical symptoms of strong watery diarrhoea.

Investigations were carried out on 10 standard-race chinchillas, and on fodder manufactured for chinchillas as well as its 12 components.

B. cereus strains which cause enterotoxin diarrhoea were isolated - on a PEMBA medium - from all the altered parts of the large and small intestine as well as from the gastric and intestine contents. Biochemically identical strains in fodder (5.4×10^5 c.f.u./g), premix (1.8×10^7 c.f.u./g), wheat (1.4×10^1 c.f.u./g), barley (1.4×10^1 c.f.u./g) and oat (1.1×10^1 c.f.u./g) were found.

The strains isolated from both the animals and fodder produced enterotoxin in BCET-RPLA tests. It was noted that strains isolated from fodder and its 4 components survived in a strong acid environment (pH 4.0-1.5). In disc diffusion testing both strains were sensitive to amikacin, ciprofloxacin, enterofloxacin, imipenem and norfloxacin.

Keywords: *Bac. cereus*, intoxication, chinchilla.

Bacillus cereus jest Gram dodatnią, względnie bez-tlenową, laseczką wytwarzającą endospory. Bakteria ta jest szeroko rozpowszechniona w środowisku, dlatego często izoluje się ją z gleby, wody i powietrza. Następstwem powszechności występowania tego drobnoustroju jest możliwość zanieczyszczenia (kontaminacji) żywności człowieka i paszy dla zwierząt. *B. cereus* jest często izolowany ze zbóż (zwłaszcza ryżu) i potraw mącznych oraz z mleka (surowego i pasteryzowanego) i jego przetworów, a także ze świeżego mięsa (1, 8). Bardzo często dochodzi do zakażenia produktów na skutek dodatku do nich przypraw zanieczyszczonych ciepłoopornymi przetrwalnikami *Bacillus cereus* (9). Podczas często stosowanych zabiegów termicznych, związanych z przygotowaniem w niezbyt wysokich temperaturach, zarówno żywności (zwłaszcza potraw przygotowanych na bazie ryżu), jak i paszy dla zwierząt, przetrwalniki *B. cereus* kiełkują, a wytworzone komórki wegetatywne syntetyzują toksynę: wymiotną i (lub) biegunkową. U człowieka toksyna wymiotna jest związana etiologicznie z syndromem wymiotnym zatrucia, o charakterze typowej intoksykacji pokarmowej (1, 10). Jest ona ciepłostalym białkiem o niskiej masie cząsteczkowej, które jest wyjątkowo efektywnie syntetyzowane w procesie tworzenia endospor. Z kolei enterotoksyna biegunkowa

odpowiedzialna za syndrom biegunkowy (często o charakterze bakteryjnej infekcji pokarmowej), jest białkiem o m.c. około 50 000. Zatrucie tą toksyną przypomina zatrucie *Cl. perfringens*, bądź *Vibrio cholerae*. Drobnoustroj ten wytwarza ponadto szereg innych toksyn (m.in. cerelizynę o silnych właściwościach nekrotycznych, hemolizynę II oraz lecytynazę o charakterze metaloenzymów), nie związanych jednak z zakażeniami pokarmowymi (1, 9).

W celu udowodnienia, że drobnoustroj jest czynnikiem etiologicznym zatrucia należy ustalić czy szczep wyizolowany z żywności jest tym samym, który izoluje się od chorego zwierzęcia. Samo wyosobnienie *B. cereus* z paszy nie wystarcza, albowiem drobnoustroj ten bardzo często występuje w środowisku, nie powodując żadnych objawów klinicznych choroby. O ile dojdzie do izolacji *B. cereus* z wymiocin, kału bądź narządów wewnętrznych należy pamiętać, że zasadniczym elementem jest wówczas określenie liczby komórek, typu serologicznego lub fagowego oraz wirulencji wyizolowanych szczepów, przede wszystkim ich zdolności do wytwarzania toksyn (9). Z reguły zatrucia pokarmowe na tle *B. cereus* odnotowuje się u ludzi. U gryzoni roślinożernych, nie udowodniono zatruć pokarmowych enterotoksyną wytwarzaną przez *Bacillus cereus*.

Celem badań było określenie przyczyn zejść śmiertelnych szynszyli z objawami silnej biegunki, karmionych paszą, z której wyizolowano *Bacillus cereus*.

Materiał i metody

Materiał do badań stanowiło 10 padłych, z klinicznymi objawami silnej biegunki, szynszyli rasy standard oraz pasza i 12 jej składników, którą były karmione zwierzęta.

Sekcyjnie u wszystkich padłych zwierząt stwierdzono silne przekrwienie śluzówki zarówno jelita cienkiego jak i grubego. Do badań mikrobiologicznych pobrano wycinki od wszystkich 10 szynszyli, ze zmienionych fragmentów jelit. Ponieważ szynszyle są zwierzętami, u których odruch wymiotny występuje bardzo rzadko, nie można było pobrać do analizy wymiocin (istotny materiał w zakażeniach pokarmowych człowieka), a badaniem mikrobiologicznym objęto jedynie zawartość żołądka i jelit 10 padłych szynszyli. Pasza przeznaczona dla szynszyli składała się z: owsa, jęczmienia, soi, pszenicy, otrąb pszennych, siemienia lnianego, suszu z traw, metioniny, behladolu, premiksu, melaśy i mączki zwierzęcej. Wszystkie składniki były mieszane w temp. 50°C. Do badań mikrobiologicznych pobierano po 10 g paszy i każdego jej składnika, po czym wykonywano rozcieńczenia dziesiętne w wodzie peptonowej. Wszystkie próby (wycinki z jelit, treść z żołądków i jelit oraz paszę i jej składniki) wysiewano na agar wzbogacony z dodatkiem żółtka jaja kurzego, agar z 5% dodatkiem krwi baraniej oraz na podłoża McConkeya, Chapmana, Listeria Selective Agar Base, Edwardsa, Wilson-Blaira i PEMBA. Hodowle inkubowano przez 24 godziny w temp. 37°C. Z kolonii wyrosłych na selektywnym podłożu PEMBA wykonywano preparaty mikroskopowe, które barwiono metodą Grama oraz metodą Holbrooka i Andersona, w której połączono wybarwienie przetrwalników wg Ashibiego z barwieniem wewnątrzkomórkowym lipidów wg Burdona. Jako barwników użyto zieleni malachitowej oraz roztworu czarnego sudanu i safraniny. Zasadnicze właściwości *B. cereus* zostały określone przede wszystkim w oparciu o obecność ciałek lipidowych oraz rodzaj wytworzonych endospor, syntezę lecytynazy, wzrost w warunkach beztlenowych, wzrost w temp. 50°C, produkcję kwasu z glukozy, mannitolu, ksylozy, redukcję azotanów, hydrolizę skrobi, żelatyny i tyrozyny. W celu wykrycia enterotoksyny biegunkowej *B. cereus* zastosowano test odwróconej biernej aglutynacji lateksowej firmy Oxoid: Bacillus cereus RPLA Toxin Detection Kit „BCET-RPLA TD 950”. Jest to czuła, półilościowa metoda, pozwalająca na wykrycie obecności białkowej enterotoksyny w żywności i w filtracie z hodowli bakterieryjnej (1). Do badania obecności enterotoksyny użyto 10 szczepów wyizolowanych z jelit padłych szynszyli oraz 5 szczepów wyizolowanych z paszy, premiksu, jęczmienia, owsa i pszenicy. Wyniki aglutynacji odczytywano zgodnie z wzorami zamieszczonymi przez producenta testu, uznając wynik (+), (++) , (+++) za pozytywny, a (-) i (+/-) za ujemny.

Sprawdzono ponadto przeżywalność wyizolowanych z premiksu, jęczmienia, pszenicy, owsa i całej paszy szczepów *B. cereus* w środowisku wybitnie kwaśnym (pH od 1,7 do 4,0). Wybrany zakres był podyktowany dwoma

aspektami: pH przy wpuście do żołądka gryzoni roślinożernych wynosi 1,5 (7), a przeżywalność w bardzo kwaśnym środowisku (pH = 4,3) jest cechą diagnostyczną, typową dla komórek *B. cereus* i odróżniającą je od *B. licheniformis* i *B. subtilis*, dla których najbardziej skrajny odczyn to pH = 5,0. 1 ml hodowli bulionowej szczepu *B. cereus* o gęstości 1,0 w skali Mc Farlanda wysiewano do 10 ml bulionu, poszczególne próby zakwaszono do pH: 4,0; 3,0; 2,0; 1,5. Hodowlę inkubowano (24 godz. w 37°C), po czym przesiewano na podłoże PEMBA. Charakter wzrostu na tym podłożu analizowano po 1 dobie.

Antybiotykowrażliwość szczepów *B. cereus* wyizolowanych z jelit i paszy, określono przy użyciu metody dyfuzyjno-kraźkowej.

Wyniki i omówienie

Po 24-godzinnej inkubacji w temp. 37°C na podłożach, na których dokonano posiewu z jelit (cienkiego i grubego) oraz z ich zawartości i treści żołądków, oprócz pojedynczych kolonii *E. coli*, *P. vulgaris*, *Staphylococcus spp.*, *Streptococcus spp.*, stwierdzono w każdym przypadku, bardzo obfity wzrost dużych, o nieregularnym brzegu, płaskich kolonii, wytwarzających hemolizę β (agar z krwią) i wytwarzających lecytynazę (agar z żółtkiem), co manifestowało się obecnością białego precypitatu wokół wyrosłych kolonii. Na podłożu PEMBA stwierdzono obfity wzrost dużych, płaskich kolonii koloru „błękitu pawiego” z dużą, niebieską strefą precypitacji żółtka. PEMBA jest selektywnym podłożem, służącym do izolacji *B. cereus*, zawierającym agar z polimyksyną, pirogronianem, mannitolem i błękitem bromotymolowym. Inhibitorem hamującym wzrost flory zanieczyszczającej badany materiał jest polimyksyna (1).

Z kolei, analiza mikrobiologiczna paszy i jej składników wykazała obecność *B. cereus* w premiksie, w ilości $1,8 \times 10^7$ j.t.k./g oraz w ilościach nie przekraczających 14 j.t.k./g w owsie, pszenicy i jęczmieniu. W paszy stwierdzono obecność $5,4 \times 10^5$ komórek *B. cereus* w 1 g (tab. 1). Udział procentowy premiksu w paszy przeznaczonej dla szynszyli jest niewielki i wynosi 1%. W paszy stwierdzono ponadto obecność bakterii z grupy *coli* (tab. 1). W hodowli, w warunkach beztlenowych, na podłożu Wilson-Blaira nie stwierdzono obecności beztlenowców – *Cl. perfringens*, które również mogły być przyczyną syndromu biegunkowego, obserwowanego u szynszyli. Liczba wyizolowanych z paszy komórek bakterieryjnych stanowiła istotny dowód, że przyczyną zatrucia pokarmowego był *Bacillus cereus*. Według Kramera i wsp. (cyt. wg 9) o ile zostanie udowodnione, że w podejrzanym produkcie występuje znamienne, tj. $> 10^5$ j.t.k./g liczba komórek *B. cereus*, bądź też stwierdzi się, że wyizolowany jednocześnie z kału i żywności szczep należy do tego samego serotypu, stanowi to przekonujący dowód, że jest on czynnikiem etiologicznym wywołującym zakażenia pokarmowe. Do wywołania dysfunkcji przewodu pokarmowego, z jednej strony potrzebna jest

Tab. 1. Analiza mikrobiologiczna paszy i jej składników (j.t.k.*/g)

Pasza i składniki	Ogólna liczba komórek bakterii tlenowych	Liczba komórek bakterii z grupy <i>coli</i>	Liczba komórek <i>Bacillus cereus</i>
Pasza	$9,4 \times 10^6$	$2,7 \times 10^1$	$5,4 \times 10^5$
Owies	$3,2 \times 10^7$	$1,6 \times 10^2$	$1,1 \times 10^1$
Jęczmień	$2,4 \times 10^5$	$1,1 \times 10^2$	$1,4 \times 10^1$
Soja	$7,9 \times 10^2$	0	0
Pszenica	$5,0 \times 10^3$	0	$1,4 \times 10^1$
Otręby pszenne	$2,9 \times 10^4$	0	0
Siemię lniane	$2,8 \times 10^4$	$3,2 \times 10^3$	0
Susz z traw	0	0	0
Metionina	0	0	0
Mączka mięsna	$5,1 \times 10^3$	$4,0 \times 10^2$	0
Behladol	$1,7 \times 10^2$	0	0
Premix	$8,2 \times 10^7$	0	$1,8 \times 10^7$
Melasa	$6,4 \times 10^3$	0	0

Objaśnienie: * j.t.k. – jednostka tworząca kolonię

Tab. 2. Porównanie właściwości szczepów *B. cereus* wyizolowanych z paszy i jelit

Cecha	<i>Bacillus cereus</i> wyizolowany z	
	paszy (5 szczepów)	jelit (10 szczepów)
Obecność ciałek lipidowych	+	+
Rodzaj spor	1	1
Produkcja lecytynazy	+	+
Beztlenowy wzrost	+	+
Wzrost w temp 50°C	-	-
Rozkład mannitolu	-	-
Rozkład ksylozy	-	-
Kwas z glukozy	+	+
Redukcja azotanów	+	+
Hydroliza skrobi	+	+
VP	+	+
Katalaza	+	+
Ruch	+	+
Hydroliza żelatyny	+	+

znaczna liczba komórek *B. cereus*, o dużej wirulencji (synteza toksyn), z drugiej zaś obecność czynników predysponujących do zachorowania, takich jak np. obniżony poziom lokalnej odporności komórkowej lub humoralnej. Być może u badanych zwierząt takie zaburzenia zaistniały. Szynszyle należą do gatunku ssaków, u których wiele zakażeń bakteryjnych (infekcje *L. monocytogenes*, *Y. pseudotuberculosis*), powoduje zapalenie przewodu pokarmowego i uporczywą biegunkę (3, 4, 5, 6).

Założono, że mieszanie składników paszy w temperaturze 50°C powoduje niszczenie form wegetatywnych i jednocześnie stymuluje proces sporulacji szczepów *B. cereus*. Kiełkujące w temperaturze pokojowej (w trakcie przechowywania paszy) endospory produkują toksynę. Również przechowywanie paszy sprzyja namnażaniu się komórek bakteryjnych. Szczepy *B. cereus* rozwijają się w szerokim zakresie temperatur: 10-48°C, lecz optimum ich wzrostu wynosi 28-35°C (9). Rozwój komórek bakteryjnych

stymulowany jest również przez dodatek nietypowego, dla zwierząt roślinożernych, składnika paszy, a mianowicie mączki mięsnej. Według wielu autorów elementy te odgrywają poważną rolę w stymulacji wzrostu *B. cereus* (1, 9).

Warto podkreślić, iż pasza zakażona komórkami *B. cereus* miała niezmienione cechy organoleptyczne. W opisanych przypadkach zatruc pokarmowych u ludzi, na tle *B. cereus*, również nigdy nie obserwowano zmienionych właściwości organoleptycznych zakażonych produktów (9).

Wszystkie kolonie, izolowane od padłych zwierząt i z paszy, wyrosłe na podłożu PEMBA, barwiono metodą Holbrooka i Andersona. W zastosowanym barwieniu endospory *B. cereus* barwiły się na kolor zielony, cytoplazma komórki wegetatywnej na kolor czerwony, a ciałka lipidowe wewnątrz cytoplazmy na czarny. W barwieniu Grama stwierdzono obecność barwiących się pozytywnie laseczek. Pozostałe cechy bakterii również potwierdziły ich przynależność do gatunku *B. cereus* (tab. 2).

Identyczność cech morfologicznych i biochemicznych, drobnoustrojów wyizolowanych zarówno z paszy i 4 jej składników, jak i z jelit oraz treści żołądka i jelit, pozwala założyć, że wszystkie izolacje należą do tego samego biotypu, będącego przyczyną zatrucia pokarmowego, a konsekwencją którego było zejście śmiertelne szynszyli. Zasadniczym elementem w diagnostyce *B. cereus* jest określenie jego wirulencji, a przede wszystkim jego zdolności do wytwarzania tok-

syn. Odnotowano że, w teście Bacillus cereus RPLA Toxin Detection Kit, przeciwciała związane z cząsteczkami lateksu reagowały silnie z rozpuszczonym antygenem, którym była enterotoksyna *B. cereus*, drobnoustrojów wyizolowanych z paszy i jelit wszystkich padłych zwierząt. Efektem obecności enterotoksyny była dobrze widoczna, w każdym rozcieńczeniu, aglutynacja lateksowa. Identyczne wyniki otrzymano w przypadku enterotoksyny pochodzącej ze szczepów *B. cereus* wyizolowanych z paszy, premiksu, pszenicy, owsa i jęczmienia.

W badaniach określających wrażliwość na niskie stężenie jonów wodorowych stwierdzono przeżywalność (nawet przy pH 1,5), a tym samym niską wrażliwość, szczepu *B. cereus* wyizolowanego z paszy, premiksu, jęczmienia, owsa i pszenicy (tab. 3). Uzyskany wynik potwierdza ponadto, że szczepem wyizolowanym z paszy był *B. cereus* rozwijający się przy pH poniżej 4,0. Należy podkreślić, że pozostałe gatunki rodz. *Bacillus* nie przeżywają w tak skrajnie kwaśnym środowisku (9).

W wyniku analizy antybiotyko-wrażliwości stwierdzono pełną wrażliwość obu szczepów na amikacynę, ciprofloksacynę, enrofloksacynę, imipenem i norfloksacynę oraz oporność na: ampicylinę, amoksycylinę, apramycynę, bacitracynę, karbenicylinę, cefuroksim, cefradynę, cefazolin, kloksacylinę, kolistynę, doksy-cyklinę, erytromycynę, gentamycynę, linkomycynę, neomycynę, nitrofurantoinę, oleandomycynę, oksyte-tracyklinę, penicylinę, rifampicylinę, spektinomycynę, streptomycynę, sulfonamidy, tobramycynę, trimetoprim i wankomycynę. Zastosowanie antybiotykoterapii kierunkowej ma sens tylko w przypadku zatruc pokarmowych przebiegających w formie zakażeń bakteryjnych (najczęściej efekt oddziaływania enterotoksyny, wytwarzanej przez komórki *B. cereus* w przewodzie pokarmowym). Dotyczy to także ciężko przebiegających infekcji zwierząt i człowieka (bakteriemia, zapalenie płuc, zapalenie gałki ocznej, mastitis), wywoływanych przez cereolizynę *B. cereus* (1). Rodzaj antybiotykoterapii jest bardzo istotny, ze względu na fakt syntetyzowania przez komórki *B. cereus* β -laktamaz (w odróżnieniu od *B. anthracis*) (2). Z tego też względu są one odporne na penicylinę, ampicylinę oraz cefalosporyny. Ponadto, wykazują oporność na trimetoprim. Natomiast większa część szczepów jest wrażliwa na aminoglikozydy, erytromycynę, wankomycynę, klindamycynę oraz tetracykliny i sulfonamidy, które to chemioterapeutyki są zalecane w terapii schorzeń wywoływanych przez *B. cereus* oraz *B. cereus* var. *mycoides* (1, 9).

Badane szczepy wykazywały wrażliwość tylko na 5 antybiotyków. Przyczynę tego stanu można wiązać ze

Tab. 3. Wpływ odczynu podłoża na wzrost szczepów *Bacillus cereus*

pH bulionu/t	Liczba komórek <i>B. cereus</i> wyizolowanych z				
	paszy	premiksu	pszenicy	jęczmienia	owsa
4,0/24h	$7,9 \times 10^3$	$2,7 \times 10^3$	$7,7 \times 10^3$	$4,9 \times 10^3$	$8,1 \times 10^3$
3,0/24h	$3,7 \times 10^2$	$2,5 \times 10^2$	$4,8 \times 10^2$	$8,5 \times 10^2$	$7,6 \times 10^2$
2,0/24h	$9,1 \times 10^1$	$5,1 \times 10^1$	$4,9 \times 10^1$	$2,9 \times 10^1$	$3,21 \times 10^1$
1,5/24h	$3,2 \times 10^1$	$1,5 \times 10^1$	$1,0 \times 10^1$	$4,6 \times 10^1$	$4,4 \times 10^1$

Objaśnienie: t – czas inkubacji w temp. 37°C w godz.

wzrastającą opornością szczepów bakteryjnych, ze względu na dosyć powszechne zjawisko dodawania przez hodowców, do pasz przeznaczonych dla szynszyli, antybiotyków przeciwgrzybiczych i przeciwbakteryjnych. W przypadku, gdy dochodzi do zatrucia pokarmowego o charakterze typowej intoksykacji (efekt oddziaływania toksyny wymiotnej), antybiotykoterapia nie daje żadnych efektów. W badaniach własnych wykazano, że szczep *B. cereus*, powodujący zachorowania szynszyli syntetyzował enterotoksynę. Z reguły szczepy takie nie wytwarzają, lub syntetyzują wyjątkowo, toksynę wymiotną (9). Tak więc wolno założyć, iż zastosowanie antybiotyków, określonych *in vitro* jako skuteczne, może być przydatne w terapii tego rodzaju infekcji.

Reasumując całokształt badań należy stwierdzić, iż udowodniono rolę enterotoksycznego szczepu *B. cereus*, wyizolowanego z paszy, w wywoływaniu syndromu biegunkowego i zejść śmiertelnych szynszyli. W przypadku masowo występującej biegunki u szynszyli należy brać pod uwagę możliwość zakażenia enterotoksyną szczepu *Bacillus cereus*.

Piśmiennictwo

1. Boroń-Kaczmarek A., Furowicz A. J.: Choroby odzwierzęce przenoszone drogą pokarmową. Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa 1999, s. 90.
2. Carman J. A., Hambleton P., Melling J.: Bacillus anthracis, w: Isolation and Identification of Micro-organisms of Medical and Veterinary Importance. Red. C. H. Collins, J. M. Grange, Academic Press, London 1985, s. 207.
3. Emirsajłow-Zalewska W., Furowicz A. J.: Medycyna Wet. 53, 51, 1997.
4. Furowicz A. J., Broda D., Łoczewski P., Czernomysy-Furowicz D.: Medycyna Wet. 45, 289, 1989.
5. Furowicz A. J., Czernomysy-Furowicz D., Kowalczyńska M.: Medycyna Wet. 52, 116, 1996.
6. Furowicz A. J., Czernomysy-Furowicz D.: Magazyn Wet. 8, 130, 1999.
7. Gibaszewicz W.: Choroby królików PWN Warszawa 1989, s. 19.
8. Molska I.: Przem. Spoż. 53, 13, 1996.
9. Turnbull P., Kramer J., Melling J.: Bacillus, w: Topley and Wilson's Principles of Bacteriology, Virology and Immunity. Red. M. T. Parker, B. J. Duerden. Vol. 2, E. Arnold, A division of Hodder and Stoughton, London-Melbourne-Auckland 1990, s. 187.
10. Zaremba M. L., Borowski J.: Mikrobiologia lekarska. Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa 1997, s. 727.

Adres autora: dr Danuta Czernomysy-Furowicz, ul. Monte Cassino 16A/2, 70-466 Szczecin